

Мельничук О.Б.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Ічанська О.М.

Національний авіаційний університет

ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ ЯК ПРЕДИКТОР ПРОФЕСІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ

У статті йдеться про особливості професійної мотивації як предиктору професійного інтелекту особистості. Здійснено аналіз феномена професійної мотивації як системи спонукань (інтересів, ідеалів, установок, емоцій тощо), що спрямовує особистість до опанування майбутньої професійної діяльності, розвитку та саморозвитку в професії, професійної самореалізації. Зауважено, що успішність професійної діяльності зумовлена особливостями професійного інтелекту. Обґрунтовано, що вирішення проблеми становлення професійного інтелекту значною мірою визначається розвитком професійної мотивації на всіх етапах професійного становлення особистості. Описано динаміку мотиваційно-ціннісного ставлення до професії майбутнього фахівця. Розкрито роль професійної мотивації у формуванні професійного інтелекту не лише на етапі опанування професії майбутнім фахівцем, а й на етапах подальшого професійного становлення. Зауважено, що становлення професійного інтелекту зумовлюється не лише чинниками зовнішньої професійної мотивації, а й значною мірою чинниками внутрішньої професійної мотивації. Описано процес формування професійної мотивації як предиктору професійного інтелекту з позицій методу мотиваційного консультування. Окреслено основні завдання щодо формування професійної мотивації в напрямі розвитку професійного інтелекту на кожному з етапів мотиваційного консультування: залучення орієнтоване на створення сприятливої професійної атмосфери; фокусування передбачає визначення особистісно значущих професійних цілей; спонукання спрямоване на актуалізацію особистісно-інтелектуальних ресурсів; планування орієнтоване на засвоєння нового професійного досвіду. Розкрито роль професійної мотивації в опануванні професії, успішності професійної діяльності, становленні професійного інтелекту та професійно значущих особистісно-інтелектуальних якостей.

Ключові слова: професійний інтелект, професійна мотивація, розвиток професійного інтелекту, предиктор професійного інтелекту, професійне мотиваційне консультування.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного українського суспільства, а також входження України в європейський освітній простір і реформування професійної освіти на його засадах неминуче висувають нові вимоги до фахівців у різних сферах. Якість підготовки сучасного фахівця значною мірою визначається особливостями його людського та інтелектуального потенціалу. Система сучасної освіти має закладати не лише основні знання та вміння з певної професії, а бути спрямованою на підготовку компетентного думачого фахівця, який буде здатний не лише виконувати традиційні професійні завдання, а й гнучко реагувати на нові реалії та виклики професії, мати необхідні професійно значущі якості, що забезпечуватимуть здатність до професійного розвитку та самореалізації. Успішність професійної діяльності зумовлена особливостями професій-

ного інтелекту. Вирішення проблеми становлення професійного інтелекту в процесі професійної підготовки є одним із пріоритетних завдань підготовки сучасних фахівців. Одним із визначальних предикторів становлення професійного інтелекту є професійна мотивація особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення та аналіз наукових досліджень показав, що деякі аспекти зазначеної проблеми висвітлювались у публікаціях науковців у різних галузях психологічного знання. Так, у роботах О. Бондарчук, Л. Карамушки, В. Семиченко [2], Ю. Покоренкова [8] та ін. знаходимо аналіз особистості як суб'єкта професійної діяльності. У працях Р. Нісбетта, М. Смульсон та ін. [7; 9] – питання дослідження формування інтелекту в умовах освіти. Умови та фактори становлення професійного інтелекту відображені в роботах Ф. Андерсона,

Дж. Куїнна, С. Фількенштейна та ін. [3]. Чимало сучасних психологічних праць наукового та прикладного характеру присвячені проблемам професійного інтелекту фахівців різного профілю. Проте аналіз наукової літератури показав, що поза увагою дослідників залишаються питання предикторів становлення професійного інтелекту. Зокрема, не досить аналізується система зовнішніх та внутрішніх чинників та засобів розвитку і становлення професійного інтелекту. Відсутні наукові доробки, де б чітко визначалися особливості зв'язку професійної мотивації та професійного інтелекту. Тому соціальна значущість проблеми, необхідність подальшого розширення теоретичних та прикладних досліджень змісту та особливостей становлення професійного інтелекту в процесі професійної підготовки зумовлюють актуальність теми цього дослідження.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є теоретичний аналіз проблеми взаємозв'язку професійної мотивації та професійного інтелекту та пошук засобів розвитку професійної мотивації як предиктору професійного інтелекту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійну мотивацію ми розглядаємо як предиктор професійного інтелекту особистості. У своєму дослідженні ми виходимо з розуміння професійної мотивації як системи спонукань (інтересів, ідеалів, установок тощо), що спрямовують особистість до опанування майбутньої професійної діяльності, розвитку та саморозвитку в професії, професійної самореалізації.

Дані психологічних досліджень (Х. Хекхаузен та ін.) показують, що успішність людської діяльності визначається трьома головними чинниками: силою мотивації (прагненням до успіху), наявністю у ціннісній системі людини цінностей досягнення та засвоєнням необхідних навичок та умінь [10, с. 99–114]. Крім того, на думку Х. Хекхаузена, для того щоб діяльність була успішною, вона має залишати після себе значущий результат, який повинен оцінюватися якісно чи кількісно, мають бути адекватні вимоги до оцінки діяльності; діяльність має бути бажаною для суб'єкта і її результат отриманий ним самим [11]. Такий підхід до тлумачення успішності людської діяльності ми визначаємо як методологічний для розуміння успішності професійної діяльності та професійної підготовки компетентних фахівців.

Схожі ідеї знаходимо в роботах інших дослідників. Так, на думку В. Якуніна [13] та Н. Нестерової [6], становлення майбутнього фахівця зна-

чною мірою визначається мотиваційно-ціннісним ставленням до професії. Аналізуючи психологічні особливості мотивації в період професійного навчання, Н. Нестерова виділяє три етапи: 1) I етап (1 курс) – характерний високий рівень показників професійної мотивації, орієнтування більш на суспільні, аніж особистісні сенси професійної діяльності, ідеалізація професії; 2) II етап (2, 3 курси) – загальне зниження інтенсивності всіх показників професійної мотивації, зниження інтересу до професії; 3) III етап (4, 5 курси) – зростання показників професійної мотивації, підвищення рівня усвідомлення складників професійної мотивації.

У психології мотивацію розуміють як чинник формування особистості. Мотив тлумачиться як спонукання до діяльності, пов'язаної із задоволенням потреби. Традиційно виділяють мотивацію, що зумовлена зовнішніми чинниками (ситуаціями, обставинами тощо), та мотивацію, що зумовлена внутрішніми чинниками, тобто особистісними особливостями, інтересами, установками, прагненнями, бажаннями тощо. Очевидно, що професійна мотивація в двох цих аспектах прояву є чинником професійного розвитку та становлення особистості. Особливості професійного становлення значною мірою визначає професійний інтелект. У сучасних психологічних дослідженнях поняття професійного інтелекту частіше вживається в двох значеннях як: а) специфічні особливості інтелектуальної діяльності фахівця, що визначають ефективність його професійної діяльності; б) якісний аспект інтелектуальної діяльності фахівця, що визначає його високий професійний рівень [4]. На нашу думку, модальність та рівень мотивації до професійного навчання неминуче впливатиме на показники становлення професійного інтелекту як упродовж професійного навчання, так і пізніше, вже після закінчення вишу, на інших стадіях професійного становлення (за Е. Зеєром) – професійної адаптації (18–25 років), професіоналізації (25–33 роки), професійної майстерності (33–55 років) і т. д.

У роботах Е. Зеєра виділено типи студентів за професійною спрямованістю: 1) студенти з позитивною професійною спрямованістю – виражена відповідність між провідними мотивами навчання професії та змістом професійної діяльності; 2) студенти з невизначеною мотивацією, які ще остаточно не визначилися у своєму професійному виборі; 3) студенти з негативною професійною мотивацією, вони не цікавляться професією, мають розмите уявлення про її зміст, а їхне

навчання професії детерміноване виключно мотивами отримання вищої освіти [1]. Очевидно, що така вмотивованість до професійного навчання неминуче визначатиме якість професійної підготовки, рівень професійної компетентності та зокрема особливості становлення всіх складників професійного інтелекту.

Становлення професійного інтелекту, що відбувається в процесі професійної підготовки, залежить від мотивів, якими керується особистість. У процесі навчання професії відбувається своєрідна трансформація власне пізнавальних мотивів у професійні мотиви. Описуючи професійне самовизначення в ранній юності, П. Шавір зауважує, що якщо для майбутнього фахівця вибрана професія є цікавою, особистісно значущою, то професійні мотиви, які пов'язані із процесом або змістом професійної діяльності, призводять до розвитку відповідних здібностей [12]. В аспекті визначеної нами проблеми – до розвитку професійного інтелекту, зокрема. Ставлення студентів до своєї майбутньої професії впливає на процес засвоєння професійних знань та навичок, розвиток професійних умінь, розумових здібностей, вміння швидко вирішувати професійні завдання, а також визначає здатність до адаптації в професійному середовищі та гнучкість у вирішенні творчих професійних завдань. Професійна мотивація є важливою складовою частиною становлення професійного інтелекту і після закінчення вищівського навчання. Особливості професійного інтелекту залежать від специфіки професійної діяльності. Однак ставлення фахівця до своєї професійної діяльності, зацікавленість у ній, задоволеність професією сприятимуть постійному професійному розвитку – пошуку нової інформації, набуттю нових теоретичних та практичних знань, навичок та умінь, поповненню свого досвіду новими технологіями та ресурсами тощо.

Формування позитивної професійної мотивації майбутніх фахівців є важливим завданням вишу. Важливо приділяти увагу не лише зовнішній мотивації, а створювати умови для розвитку позитивної внутрішньої професійної мотивації. Інтерес та позитивне ставлення (оцінка) до майбутньої професії сприятиме формуванню професійно значущих особистісних та інтелектуальних якостей, внутрішньої мотивації майбутніх фахівців. Разом з тим оптимізація професійної мотивації вже в період професійного становлення в процесі професійної діяльності є завданням як менеджменту відповідної організації, де працює цей фахівець, так і самого працівника.

Ми розглядаємо процес формування позитивної професійної мотивації, що є предиктором професійного інтелекту, з позицій реалізації методу мотиваційного консультування. Мотиваційне консультування як метод психологічної допомоги зорієнтований на зміни особистості за допомогою активної участі людини в цих змінах, воно спрямоване на «зміцнення особистісної мотивації і готовності до досягнення конкретної мети шляхом визначення і дослідження власних причин людини до таких змін...» [5, с. 50]. Мотиваційне консультування орієнтоване на подолання амбівалентності людини в тій чи іншій ситуації та спонукання до особистісних змін. За У. Міллером, динаміка процесу мотиваційного консультування включає чотири етапи: 1) *залучення* – це система сприятливих зовнішніх факторів для взаємодії та налагодження контакту, сприятлива емоційна атмосфера взаємодії; 2) *фокусування* визначає, на яких цілях зосереджуватиметься особистість під час змін; 3) *спонукання* враховує особистісні причини людини до змін, чи є ці зміни значущими для людини, чи готова вона докладати зусиль та долати різного роду опір на шляху до змін; 4) *планування* визначає, якими будуть кроки на шляху до змін, що допоможе людині рухатися вперед, спонукання до отримання та наявності необхідної інформації для подальших змін тощо [5].

У ракурсі зазначеної проблеми ми розглядаємо мотиваційне консультування як одну із методологічних засад становлення професійного інтелекту фахівця. Реалізація методу мотиваційного консультування в напрямі становлення професійної мотивації фахівця на різних стадіях професійного становлення специфічно відображає всі ці етапи. Так, на етапі *залучення* важливо створити особливу атмосферу пізнавальної культури, спрямовану на професійне становлення фахівців; у виші це створення специфічних дидактичних умов професійної освіти, де через систему теоретичних та практичних знань студенти можуть зануритися в реальні проблеми майбутньої професійної діяльності, усвідомити власні професійно-особистісні та професійно-інтелектуальні якості; в організації це забезпечення творчого професійного середовища, яке орієнтоване на розвиток професійного інтелекту, професійне зростання та самореалізацію кожного працівника. Завдання такого етапу оптимізації професійної мотивації орієнтовані більше на забезпечення зовнішньої мотивації – пізнавальної культури, культури професійного середовища. На етапі *фокусування* важливо забезпечити визна-

чення особистісно значущих професійних цілей; у період професійного навчання це, вочевидь, вибір відповідної спеціалізації, а в період професійної діяльності – визначення цілей професійного зростання; такий етап орієнтований на усвідомлення людиною своїх інтелектуально-особистісних якостей і ресурсів та готовність до змін. Особливого значення цей етап набуває у ситуації низького рівня професійної мотивації, позаяк дає змогу усвідомити значущість/незначущість вибраної професії, її відповідність власним цілям та ресурсам. На етапі *спонукання* важливо сприяти усвідомленню значущості професійного зростання, розвитку свого професійного інтелекту, набуття нових знань та навичок у професії, актуалізації своїх інтелектуально-особистісних ресурсів тощо. Етап *планування* орієнтований на конкретні кроки в напрямі становлення в професії, це застосування освітніх технологій, що розвивають професійне мислення та професійний інтелект фахівців, засвоєння нового досвіду, розвиток професійної рефлексії, розвиток творчого потенціалу, актуалізація на практиці особистісно-інтелектуальних ресурсів тощо.

Природно, що формування та розвиток професійної мотивації як предиктору професійного інтелекту в період професійного становлення не обмежується лише цим підходом. Проте реалізація такого підходу для оптимізації рівнів професійної мотивації забезпечить більш сприятливі умови для формування професійного інтелекту. Позаяк метод мотиваційного консультування значною мірою впливає саме на внутрішні мотиви особистості, це забезпечує більшу вмотивованість до професійного зростання, професійної самореалізації, пошуку нових інтелектуально-особистісних ресурсів у напрямі професійного розвитку, зростає професійна мобільність. Якісно змінюються всі складники професійного інтелекту: професійні знання (фахівець зацікавлений в отриманні нових професійних знань, прагне до засвоєння нових професійних технологій, цікавиться новинками в професії, свідомо засвоює алгоритми виконання професійних завдань); професійні навички та уміння (фахівець вмотивовано реалізує отримані знання в професійній діяльності, творчо підходить до своєї роботи, береться за виконання не лише традиційних, а й нових завдань тощо); системне розуміння професійних задач (фахівець розуміє зміст та наслідки своєї

роботи); професійна інтуїція (забезпечує здатність до прогнозу наслідків виконання/невиконання професійних завдань); «самовмотивована творчість» (це специфічне поєднання почуттів, волі, мотивації та здатності до адаптації заради успіху) [3; 4]. Як бачимо, професійна мотивація неминуче впливатиме на всі компоненти професійного інтелекту – систему професійних знань фахівця, оволодіння ним професійними технологіями, професійну інтелектуальну культуру тощо, забезпечуватиме розвиток професійно значущих інтелектуальних якостей, здатності адекватно реагувати на нові професійні завдання.

Висновки. У світлі сучасних вимог до професійної підготовки фахівців різних сфер питання змісту та становлення професійного інтелекту є досить актуальним. Важливим предиктором професійного інтелекту є професійна мотивація. Особливості становлення професійного інтелекту значною мірою детерміновані професійними мотивами, якими керується особистість. Оптимізація професійної мотивації на всіх етапах професійного становлення сприятливо впливатиме на формування професійних здібностей та професійно значущих особистісних якостей.

Метод мотиваційного консультування розглядається нами як одна із методологічних засад формування позитивної професійної мотивації як предиктору професійного інтелекту. Такий підхід забезпечує зміцнення внутрішньої мотивації до оволодіння професією та професійного зростання. Динаміка перебігу процесу мотиваційного консультування забезпечує умови до зростання особистісної вмотивованості в професії на різних етапах професійного становлення.

Професійна мотивація впливає на всі компоненти професійного інтелекту. За умови позитивної професійної мотивації фахівець вмотивовано ставиться до оволодіння новими знаннями, він зацікавлений у засвоєнні нових професійних технологій, орієнтований на набуття типових і нових професійних навичок та умінь, усвідомлено підходить до виконання професійних завдань, здатний гнучко реагувати на нові професійні виклики та адаптуватися до нових професійних вимог тощо. Крім того, позитивна професійна мотивація сприяє розвитку таких специфічних складників професійного інтелекту, як професійна рефлексія і професійна інтуїція, впливає на професійну інтелектуальну культуру.

Список літератури:

1. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования : учебник для академического бакалавриата. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2019. 395 с.
2. Карамушка Л.М. Психология освітнього менеджменту : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2004. 424 с.
3. Куинн Дж., Андерсон Ф., Финкельштейн С. Управление профессиональным интеллектом: использовать лучшее по-максимуму. Управление знаниями. Москва : «Альпина Бизнес Букс», 2006. С. 179–182.
4. Мельничук О.Б. Професійний інтелект як проблема психології. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Херсон, 2015. Випуск 1. Том 2. С. 95–99.
5. Миллер У.Р. Мотивационное консультирование: как помочь людям измениться / Уильям Р. Миллер, Стивен Роллник; пер. с англ. Ю.М. Сусоевой, Д.М. Вершининой. Москва : Издательство «Э», 2017. 544 с.
6. Нестерова Н.В. Современное высшее профессиональное образование и локальные образовательные системы. Мир образования – образование в мире. Санкт-Петербург : Питер, 2003. № 3. С. 152–160.
7. Нисбетт Р. Что такое интеллект и как его развивать: Роль образования и традиций / пер. с англ. Москва : Альпина нон-фикшн, 2013. 344 с.
8. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека. Москва : Изд-во УРАО, 2002. 160 с.
9. Смутьсон М.Л. Психологія розвитку інтелекту в ранній юності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2002. 36 с.
10. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: в 2-х т. Москва : Педагогика, 1986. Т. 1. 408 с.
11. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / пер. с англ. Санкт-Петербург : Речь, 2001. 238 с.
12. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. Москва : Педагогика, 1981. 96 с.
13. Якунин В.А. Педагогическая психология. Санкт-Петербург : Питер, 1998. 390 с.

Melnychuk O.B., Itchanska O.M. PROFESSIONAL MOTIVATION AS PREDICTOR OF PERSONALITY PROFESSIONAL INTELLIGENCE

In this article the particularities of professional motivation as predictor of personality professional intelligence are described. An analysis was made of the phenomenon of professional motivation as a prompting system (of interests, ideals, settings, emotions, etc.) that direct personality towards mastery of the future professional activities, development and self-development in the future profession, professional self-realisation. It was indicated that the success of professional activity, in particular, is caused by the particularities of professional intelligence. It was justified that professional intelligence formation problem solution is greatly determined by professional motivation development at all stages of professional personality formation. The dynamics of motivation and value attitude towards professional of the future specialist was described. The role of professional motivation in the formation of professional intelligence not only at the stage of the professional training but also at the later stages of professional formation was revealed. It was noted that professional intelligence formation is caused not only by the factors of the external professional motivation, but also greatly by factors of the internal professional motivation. The process of professional motivation as a predictor of professional intelligence from the point of view of motivational consultation was described: involvement is oriented at favourable professional atmosphere creation, focusing requires personality valuable goals to be determined, prompting is directed at personality and intelligence resources actualisation, planning is oriented at adoption of new professional experience. The role of professional motivation in professional training, professional activity success, professional intelligence formation, and professionally valuable personality and intelligence traits was revealed.

Key words: professional intelligence, professional motivation, professional intelligence development, professional intelligence predictor, professional motivation consulting.